

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТА ВНЗ

Постановка проблеми. Напрями реформування суспільства в цілому, і системи освіти зокрема, які передбачають інтеграцію України у європейське та світове співтовариство, спричинили актуалізацію проблем розвитку особистості у процесі навчання. Ці, зумовлені змінами та потребами суспільства, вимоги до системи знань, умінь, навичок та професійних якостей молодих фахівців формуються в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій та культури. Основою професійного самовизначення майбутнього фахівця є набуття їм знань про професію, самопізнання та самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення знань про себе та про професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна діяльність, її структура та виділення професійно важливих якостей особистості майбутніх інженерів різних напрямів підготовки розглядалися в теорії та практиці педагогіки. Роботи В. Бессараба, Е. Зеєра, В. Кунтиш, Г. Неустроєва та ін. присвячені питанням процесу розвитку професійних якостей майбутніх інженерів-педагогів. Побудові соціально-психологічного портрету інженера-конструктора присвячені дослідження В. Ядова. Визначенням ролі й місця здібностей, інтересів, мотивів та особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей займалися Т. Кудрявцева, Б. Ломов. На сучасному етапі особливого значення набуває потреба особистісного підходу щодо формування особистості фахівця-професіонала, розвитку його професійної самосвідомості (І. Дубровіна, Л. Долинська, С. Максименко, Н. Чепелєва та ін.).

Знання особливостей особистісного становлення студентів із перспективною проекцією на професійну діяльність у майбутньому і стало предметом нашого аналізу, що визначає мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Більша частина проблем у навчанні студента вищої школи викликана несвідомим вибором спеціальності. Ряд психолого-соціологічних досліджень показують, що далеко не всі студенти цілком свідомо обрали ту спеціальність, за якою навчаються. Причому їхня кількість, судячи з відвідування занять і з власних висловлювань про бажання вчитися, значна на першому курсі. На другому кількість людей, що не бажають вчитися конкретній спеціальності, сягає апогею, відбувається «відсів» зовсім випадкових людей, які взагалі не знають, навіщо вони прийшли до ВНЗ. Потім кількість студентів, які говорять, що вони обрали дану спеціальність випадково зменшується, наприкінці четвертого – на початку п'ятого курсу залишається дві-три людини на студентську групу, в яких проглядається явне емоційно-негативне ставлення до обраної спеціальності і до майбутньої роботи. Водночас з цим у правильності обраного шляху впевнені лише троє чи четверо з усієї групи [1, с.444-445]. Таким чином, студентів у ставленні їх до своєї майбутньої спеціальності варто диференціювати, відповідно розмежовуючи і психолого-педагогічні підходи впливу на них. Становлення особистості студентів як майбутніх фахівців ускладнюється, якщо професія обиралася не з власного бажання (наприклад, з примусу батьків чи тому, що не вдалося вступити в той ВНЗ, в який хотілося).

На стадії професійної освіти, стверджують Е. Зеєр та Е. Симанюк, розчарування в обраній професії переживаю багато студентів. Виникає незадоволення окремими предметами, з'являються сумніви у правильності професійного вибору. Це так звана криза професійного вибору. Як правило, вона чітко проявляється в перший і в останній рік навчання у ВНЗ [2, с.37]. Завдання вищої школи – допомогти цю кризу перемогти. Тому питання особистісного розвитку студента і формування його готовності до майбутньої професійної діяльності – ключові в теорії та практиці вдосконалення роботи сучасного вищого навчального закладу. При цьому однією з провідних проблем є побудова такої системи навчально-освітнього процесу, яка б оптимально враховувала б особливості й

закономірності не лише особистісного розвитку студента, а й його професійного ставлення як фахівця. У студентському віці завершується становлення позитивної «Я-концепції» як ядра особистості студента, зокрема формування її соціально-професійного аспекту. «Я-концепція» – це складна динамічна система уявлень людини про себе (Р. Бернс, К. Роджерс та ін.) [3, с.117]. «Я-концепція» майбутнього фахівця – це система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності. Формування позитивної «Я-концепції» майбутнього фахівця, вважають деякі психологів (Р. Бернс, І. Бех, В. Юрченко) – одне з пріоритетних завдань вищої школи, порівняно навіть із традиційним розвитком професійних здібностей, вдосконаленням спеціальної підготовки, поглибленням фахових знань тощо [4, с.188]. Студенти з позитивною «Я-концепцією» вирізняються високою і, здебільшого, адекватною самооцінкою професійних здібностей, особистісних якостей і результатів своєї професійно-навчальної діяльності. Навпаки, для студентів з негативною «Я-концепцією» характерний брак вираженого інтересу до професійного аспекту навчання, пасивність самопізнання, немотивованість навчально-професійного самоствердження й самореалізації [4, с.189].

М. Дьяченко та Л. Кандибович перераховують такі напрями розвитку особистості студента як майбутнього фахівця: 1) міцніє професійна спрямованість, розвиваються необхідні здібності; 2) удосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани, досвід; 3) збільшується почуття обов'язку, відповідальність, професійна самостійність, більш рельєфно виступає індивідуальність студента, його життєва позиція; 4) на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду та формування необхідних якостей росте соціальна, духовна й моральна зрілість; 5) збільшується вага самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому спеціалісту; 6) міцніє професійна самостійність і готовність до майбутньої практичної роботи [5, с. 47]. Серед тенденцій становлення особистості студента як майбутнього фахівця, окрім вище перерахованих, виділяють ще такі:

– протягом навчання відбуваються суттєві зміни в структурі самосвідомості студента: завершується процес професійного самовизначення;

– соціалізація особистості майбутнього фахівця є багатоаспектним явищем і детермінована низкою соціокультурних чинників: ментально-духовна атмосфера сімейно-родинного середовища; особливості довузівського освітньо-виховного й професійного простору; організація навчального процесу у вищому навчальному закладі;

– показником ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі є соціальна, духовна й професійна зрілість особистості студента, психологічна готовність випускника до реалізації професійних функцій [4, с.201].

Упродовж навчання у вищій школі під впливом викладання суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі в громадському житті у студентів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. Формувати професійну спрямованість у студентів – це значить зміцнювати у них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильності і здібності до неї, прагнення удосконалити свою кваліфікацію після закінчення вищої школи, розвивати ідеали, погляди, переконання. Позитивні зміни у змісті професійної направленості виявляються в тому, що міцніють мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення добре виконувати свої ділові обов'язки, бажання показати себе вмілим спеціалістом та досягти успіху в роботі, ростуть домагання успішніше вирішувати складні навчальні питання чи завдання, посилюється відчуття відповідальності [5, с.274]. У вищій школі виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, про закономірності її розвитку. Зазвичай, відбувається це таким чином: 1) формування у кожного студента впевненості у своїй професійній придатності, а також свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки,

передбаченими навчальним планом даного ВНЗ; 2) вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним в діяльності провідних спеціалістів; 3) вміння направляти все самовиховання на користь роботі, постійно поповнюючи свої знання [1, с.509].

Дослідження (О. Леонт'єв, Л. Божович та ін.) доводять, що без достатньо позитивної мотивації неможливо досягти результатів у розвитку особистості під час навчання у вищій школі. В. Кутеева називає такі позитивні мотиви пізнавальної діяльності: почуття обов'язку, усвідомлення значущості оволодіння професією, інтерес до навчання і окремих наук, відчуття задоволення від пізнання нового матеріалу, вирішення складних завдань. На мотивацію також впливає зміст занять, методика викладання, особистість викладача, стосунки в студентському колективі, змагання, досягнуті результати [6, с.107]. Вища школа має також здійснювати психологічну підготовку людини до професійної діяльності, яка, на думку М. Нечаєва та Г. Різницької, полягає насамперед у розвитку в студента певних форм психічної діяльності, що дозволять йому у подальшому успішно вирішувати професійні завдання [7; 4]. Серед професійних здібностей, якими має оволодіти студент протягом навчання у вищій школі, чи не найбільш важлива, на погляд С. Смирнова, здібність вчитися, що кардинальним чином впливає на його професійне становлення, тому що визначає його можливості в післявузівській безперервній освіті [8, с.142]. Навчитися вчитися на сьогодні важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які швидко стають застарілими.

Особливо активно в період навчання у вищій школі йде розвиток спеціальних здібностей. Студент вперше стикається з багатьма видами діяльності, що є компонентами його майбутньої професії. Тому на старших курсах необхідно приділяти особливу увагу діалоговим формам спілкування зі студентами, зокрема, в процесі виконання ними курсових та дипломних проєктів, проходження практик тощо. У вищій школі треба розвивати самостійні (варто зазначити, що результатом самостійної роботи є не просто певна сума знань, умінь і навичок, а самостійність як риса особистості [6, с.107]), активні і творчі форми навчальної роботи. Це і творча участь у семінарах, безпосередня участь в роботі лабораторій, участь в конкурсах студентських робіт тощо. О. Леонт'єв характеризував розвиток особистості в студентські роки з точки зору ставлення до професії так: «юний студент приходить у вуз, вважаючи, що обрана ним з тих чи інших мотивів майбутня справа є бажана для нього; якщо по закінченню вузу в нього буде відчуття, що і він потрібний цій справі, що вона стала для нього своєю, то це і буде свідчити про його психологічну особистісну зрілість як спеціаліста» [9, с. 241].

До числа методів, які сприяють ефективному освоєнню навичок професійної діяльності фахівців, можна віднести методи активного навчання, зокрема ігрові заняття. У процесі ігор студенти значно поповнюють свої практичні навички, у яких розвивається самостійність мислення, виявляються і формуються ділові якості. Як показали дослідження, ігрові заняття сприяють розв'язанню ряд питань навчання і виховання майбутніх інженерів, підвищенню інтересу до обраної професії. Але на перших курсах викладаються переважно фундаментальні дисципліни, під час вивчення яких студенти не розуміють зв'язок вивчення їх з майбутньою професійною діяльністю, втрачається інтерес до навчання. Тому перед викладачем постало завдання поєднати викладання навчального матеріалу із професійною спрямованістю. Як показує практика, вивчення курсу вищої математики у студентів завжди пов'язане з певними труднощами. Саме тому використання ігрових методів на заняттях з математики допомагає розвивати інтерес до цього предмету, зрозуміти необхідність засвоєння математичних знань. Математизація науки і виробництва висуває до спеціалістів кожної із сфер застосування математики нові вимоги, зокрема вони мають вільно оперувати поняттями і методами, поданими в математичній формі. Тому актуальною стає проблема навчити студентів свідомо застосовувати здобуті на заняттях з математики теоретичні знання до розв'язування практичних задач.

Наведемо приклад одного із ігрових практичних занять з вищої математики, яке ми проводимо зі студентами Інституту будівництва та теплоенергетики по спеціальності «Менеджмент будівництва». Дане заняття доцільно планувати на етапах узагальнення,

систематизації та застосування засвоєної навчальної інформації. Сценарій розробляється керівником гри. Він готує ведучого, здійснює постановку мети, розподіляє ролі, надає учасникам необхідну інформацію. Слід обов'язково готувати консультантів, які під час проведення гри або за умов наявності будь-яких змістовних збоїв надати необхідні консультації. Керівнику гри слід приділити особливу увагу створенню ігрової мотивації, розвитку міжособистісних стосунків, стимулювати активну діяльність всіх учасників гри. З цією метою слід особливу увагу приділити комплектуванню команд, враховуючи міжособистісні стосунки, що склалися в групі. У цих випадках важливим є взаєморозуміння, захищеність, психологічний комфорт, згуртованість у команді.

Практичне заняття на тему: «Робота відділу кадрів»

Мета заняття: *освітня* – перевірити знання студентами фактичного матеріалу й основних понять, глибину осмислення знань і ступеня їх узагальнення, формування самостійних практичних умінь використання теоретичного матеріалу для пояснення конкретної ситуації, підвищити рівень засвоєння знань; *розвивальна* – розвивати професіональне творче мислення, пам'ять, уяву, активність, уміння самостійної організаційної роботи, прищепити способи пізнавальної діяльності; *виховна* – сприяти формуванню моральних, естетичних та інших якостей особистості, формуванню наукового світогляду.

Дане заняття проводимо як заключне після вивчення теми: «Функція комплексної змінної». На такому занятті моделюється діяльність різних фахівців, які працюють у відділі кадрів. Студенти отримують завдання із даної теми, які включають теоретичну і практичну частину. Зі студентів формуються наступні групи:

1) *постачальники вихідних даних* – дають відповіді на теоретичну частину завдання, яка складається із таких питань: означення диференційованої функції $\omega = f(z)$ в точці, умови Коші-Рімана, означення аналітичної функції, геометричний зміст модуля і аргументу похідної, інтегральна формула Коші, ізольовані особливі точки, їх класифікація: а) за означенням; б) за допомогою розкладу в ряд Лорана, лишки їх обчислення, обчислення інтегралів за допомогою лишків. Порядок відповіді на питання між собою вони визначають шляхом жеребкування. Мета даного підрозділу – актуалізація опорних даних.

2) *Помічники* – надають відомості з посібників, у разі виникнення збою у роботі постачальників та допомагають у розв'язанні практичної частини, яка складається з трьох завдань:

1. Визначити характер вказаних особливих точок:

$$\text{а) } f(z) = \frac{1 + \cos z}{z - \pi}, z_0 = \pi; \quad \text{б) } f(z) = \cos \frac{1}{z + \pi}, z_0 = -\pi; \quad \text{в) } f(z) = \frac{e^{z+e}}{z + e}, z_0 = -e$$

2. Знайти лишки функції:

$$\text{а) } f(z) = \frac{e^z}{(z+1)^3(z-2)}, \quad \text{б) } f(z) = \frac{\sin z^2}{z^3 - \frac{\pi}{4}z^2}$$

3. Обчислити інтеграл:

$$\text{а) } \int_{|z|=2} \operatorname{tg} z dz; \quad \text{б) } \int_{|z|=4} \frac{e^z - 1}{z^2 + z} dz; \quad \text{в) } \int_{|z-i|=\frac{3}{2}} \frac{e^{\frac{1}{z^2}}}{z^2 + 1} dz$$

3) *мозковий центр* – висувають гіпотези, ідеї, щодо розв'язування інтегралів, вказують, який доцільніше розв'язувати за допомогою формули Коші та лишків, з'ясовують характер особливих точок.

4) *експериментатори* – здійснюють дослідження особливих точок за означенням та за допомогою розкладу в ряд Лорана та проводять експерименти, щодо застосування лишок та формули Коші до обчислення інтегралів.

5) *секретарі* – виконують відповідну роботу із створення та обробки документів, тобто готують звіт про виконання практичної частини, аргументовано записують всі розв'язки із відповідними поясненнями.

6) *керівники відділу кадрів підприємств, експерти* – здійснюють експертизу сучасного підходу до роботи відділу кадрів, перевіряють представлений звіт роботи та вносять свої корективи у разі необхідності, після чого віддають його викладачу, який після перевірки підводить підсумки.

Якщо чисельність навчальних груп достатня та дає можливість створювати кілька робочих груп, можливе представлення роботи кожної окремо групи та відповідне визначення найкращого (оптимального) проекту.

Поєднання досвіду і знань, що вимагає ігрове заняття, дає можливість тому, хто навчається, чіткіше побачити цілісність процесу майбутньої професійної діяльності, краще зрозуміти зміст навчання, побачити свої помилки та оцінити отримане. Наочність, відчуття процесу пошуку та одержання результатів приводять до більш глибокого і чіткого розуміння навчального матеріалу, дозволяє відчути, що студент може зробити більше, ніж сам передбачав. Це надає йому впевненості у своїх силах, розкріпачує інтелектуальні можливості, сприяє активному здійсненню мети. Тому однією із ефективних форм навчання студентів, яка піднімає їхній рівень знань і мислення, є ігрові заняття. Відомо, що незвичні для студентів форми навчальної роботи активізують їхню розумову діяльність і поживляють навчальний процес.

Висновки. Серед шляхів формування професійної спрямованості варто виокремити такі: 1) роз'яснення соціальної значущості обраної спеціальності; 2) переконання студентів в можливості оволодіти професією; 3) організація навчально-виховного процесу із урахуванням вимог їхньої майбутньої професійної діяльності. Головною передумовою успішного формування професійної спрямованості студентів є позитивна мотивація вибору спеціальності. Становлення особистості студента як майбутнього фахівця супроводжується «професіоналізацією» психологічних процесів і станів, розвитком професійної спрямованості й самостійності, загальним соціальним і духовним «дозріванням» студента.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні взаємозв'язку між здібностями, задатками та інтелектуальними вміннями та визначення педагогічних умов формування творчих здібностей у майбутніх інженерів.

Література:

1. Педагогика и психология высшей школы: Учеб. пособие. /Отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
2. Зеер Э.Ф., Сыманок Э.Э. Кризисы профессионального становления личности// Психологический журнал. – Т. 18. – №6. – С.35 – 44.
3. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки і психології. – К., 2000. – 216с.
4. Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник. – К.: НПУ, 2003. – 267с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы: Учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн., 1981. – 383с.
6. Кутеева В.П. Формирование познавательной активности будущих специалистов // Психологические проблемы формирования специалиста в вузе: Межвуз. сб. науч. труд. – Саранск, 1989. – С.105 – 109.
7. Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе //Психологические проблемы формирования специалиста в вузе: Межвуз. сб. науч. труд. – Саранск, 1989. – С. 4–15.
8. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Академия, 2001. – 304с.

9. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности студента // Психология в вузе. – 2003. – №1–2. – С.232 – 241.

In given article are determined main trends of the shaping to professional directivity and is theoretically motivated need of the use the playing forms of the education on high mathematician for activation of creative activity student.